

Bánffy Miklós gróf magyar története

Az utolsó magyar királykoronázás (1916. december 30.) művészeti megtervezése volt a művész-politikus Bánffy Miklós gróf legnagyobb, leglátványosabb s – az időközben restaurált egykorú filmhíradó jóvoltából – legalább részben ránk maradt rendezése. A 42 éves drámaíró-festő-illusztrátor-politikus az Operaház és a Nemzeti Színház intendánsa volt (1912-től), amikor a miniszterelnökség megbízta IV. Károly koronázásának irányításával. Neves művészek dolgoztak vele: Benczur Gyulától Kós Károlyon át Stróbl Alajosig.

A világháború közepén volt éppen az ország, Európa. Az utolsó év, amelyben még egészében jól, még olajozottan működött a magyar állam és gépezete. Biztató volt a hadi helyzet: a Monarchia csapatai már benn voltak Bukarestben – igaz, a németek jóvoltából is. A koronázási ceremónia legtöbb részlete ma már jobbra kikopott a közlemlekezetből: a főúri bandériumok díszmagyarjai, pompás lovai, az előkelő dámák, a szőkefürtös gyermek Ottó trónörökös, de még a mutatós Zita királyné, sőt újdonsült királyunk hagyományos, négy világtájnak irányított kardsuhintásai. A nagy színelőadás két mozzanata maradt meg az elmúlt közel száz esztendő közbeszédében: az egyik, amikor Tisza István gróf a budai Szentháromság-szobor előtt Károly fejére tette a koronát, az (állítólag) megbillent a fején, amit rossz ómennek tekintettek. A másik emlékezetes momentum Bánffy valóban szokatlan gondolatából fakadt: az ünnepségen a kitüntetendők közé előtérbe állította a hadszínterekről sebesülten, nyomorékként visszatért katonák külön csoportját. Intuitív művészi figyelmeztetés! A háború igazabb hatására. Két év múlva az antant csapásai és a katonaforradalom összeroppantották az Osztrák–Magyar Monarchiát, vele a történelmi Magyarországot.

Közéleti szereplő

Bánffy megjárta a századelő erdélyi politikájának útvesztőit, az ellenzéki politizálás és a kormánypártiság még kényelmes úri világát, majd 1918 őszétől azt a poklot, amelyet minden hivatott vagy botcsinálta politikusnak végig kellett gyötrőd-

nie, hogy az összeomló országot menteni próbálják, aztán újjászervezzék, a trianoni békeszerződést és borzalmas következményeit elfogadtassák, s a magyar államot valahogy bevezessék a nemzetek közösségébe.

Ő is az 1918. évi összeomlástól került a közélet homlokterébe. Többnyire Bethlen István társa. A fővárosi Székely Nemzeti Tanácsban éppúgy részt vesz, mint területvédő célzatú külföldi akciókban (előbb unokatestvére, a köztársasági elnök Károlyi Mihály támogatásával), a marginális Magyar Királyság Pártja alapításában – ennek nevében köszönti a Budapestre bevonuló Horthyt. De politikai vezéregyéniség sosem lett. Bethlen első kormányának külügyminisztereként (1921–1922) képviselte azt a nehezen vállalható feladatot, hogy az ellenséges szomszédokkal – az új Csehszlovákiával, Romániával, Délszláv Királysággal – jó viszonyt alakítson ki, egyben megmutatva a győztes nagyhatalmaknak is: Magyaror-

Bánffy Miklós, az intendáns

szág tudomásul veszi a trianoni döntést, tudomásul veszi, hogy egészen kis ország lett belőle, s békés úton is csak kisebb és megegyezéses határkorrekciókra törekszik. Mint régi, történelemformáló főúri család tapasztalt – utolsó – sarja alkalmas volt a tisztségre kritikusan gondolkodása miatt is. S talán azért is, mert – mint majdani regénye hősről, azaz magáról írja – képes volt „megérteni az ellentétes álláspontot, igazát látni annak is, amit természete elutasít”. Tárgyalt a szovjet külügyi népbiztossal a magyar hadifoglyok hazazataláról. Tudott tárgyalni Benešsel magyar–csehszlovák–osztrák együttműködésről – eredménytelenül; s eredménnyel: a soproni magyar igényhez megszerezve Prága támogatását. Minisztersége alatt veszik fel az országot a Népszövetségbe. A Bethlen–Bánffy-féle külpolitika vet véget annak, hogy Magyarország haragban állt szinte az egész világgal.

A politikai szerepek később is megtalálták Bánffyt. A nehéz szerepek. 1939–1940-ben ő a romániai Magyar Népközösség vezetője, 1943-ban, 70 évesen Bukarestben próbál közvetíteni egy közös magyar–román németellenes fordulat érdekében. 1944 őszén pedig a kiugrást és Kolozsvárnak a hadműveletektől való megmentését szorgalmazza Horthy-nál. Aztán nem ment Nyugatra, mint annyi arisztokrata a háború végén, s úgy látszott, tényleg beilleszkedik az új erdélyi irodalmi életbe. Aktív, publikál, „elfogadott”. Egy-két év után azonban az új hatalom kitaszította onnan. Budapestre pedig már szinte csak meghalni érkezett 1949-ben. Igaz, itt sem várták...

Egy állam és osztály agóniája, 1904–1918

Milyen is ez a kor, ha valahogy rárajuk a magunk szemüvegét is az arisztokrata művész-író-politikus szemüvegére?

Ismeretesen a kulturális és gazdasági virágzás kora a Kárpátoktól az Adriáig. Optimista kor Európa-szerte – de már annak a vége. Az állandóság jelképe: Viktória angol királynő már meghalt (1901), Ferenc József megöregedett; a Monarchia-barát szerb királyt tisztjei megölték. Az „örök Oroszország” kétszer is megroppant. S az antantgyűű összefonódik az Osztrák– Magyar Monarchia körül.

A magyar elitet az erős külpolitikai vakság jellemzi, a befelé fordulás. Már rég továtűnt a kossuthi–deáki felelős, nemzetközi politikában való gondolkodás. Már nem látják a veszélyeket. A külvilág alig érdekli őket – „a látóhatár számukra Bécsnél záródik le” –, viszont a Monarchia belső kereteit feszegetik: a nagyobb magyar önállóságot, a teljes paritás elérését akarják. Kiemelt súlyt kapnak a szimbolikus vívmánycélok: magyar vezényszó, nemzeti zászló, kardbojt a közös hadseregben – a honvédségnél ez persze megvolt. Majd egyre inkább az Ausztriától független, önálló bank délibábja. Persze a függetlenségi ellenzék az, amely a hagyományos nemzeti küzdelmet folytatja „Bécs ellen”, ám a túlméretezett kormánypárt is tele van ingadozókkal, akik maguk is szívesen fürödnének a hazafiaskodás dicsfényében.

Kiváló férfiak rossz alkui

Mindezek fölél kimagaslik Tisza István gróf, aki már 1889 óta hirdeti: fel kell készűlni egy nagy háborús konfliktusra. Vele szemben Bánffy ugyanűgy tehetetlen, mint az utókor igényes történetírása: igazat ad neki, tiszteli, felnéz rá, mindinkább providenciális férfiűnak állítja be – ám lélekben utólag sem tud azonosűlni vele. Talán azért, mert sokáig Bánffy is az ellenzékhez tartozott. A Tisza első kormányát (1903–1905) megbuktató obstrukciót hivatásos történetíró sem ábrázolná sötétebben, mint Bánffy, ám a legkíméletlenebb bírálatot épp az a „nemzeti koalíció” kapja, melynek 1906. évi kormányra kerülése, nagy választási győzelmén nyomán lett írónk Kolozs vármegye (és Kolozsvár) főispánja.

Kiváló férfiak álltak a koalíciós kormány élén. Ifjabb Andrásy Gyula, Apponyi Albert, Kossuth Ferenc adták a márkanevet. A kitűnő gazdaságpolitikus kormányelnök, Wekerle Sándor volt mind a szakszerűség, mind a 67-es alap fenntartásának biztosítéka. Csakhogy az egész nemzeti kurzusnak volt egy kinőhetetlen születési hibája: hazugságban jött világra. A birodalmi közösséggel, annak szabályai-val szemben hagyományosan berzenkedő függetlenségi pártalakulatot és megszorodott alkalmi szövetségeseit szinte elképzelhetetlen volt beengedni a hatalomba.

Végűl féltitkos alkudozások után a koalíció vezérfiai egészen titkos „paktumot” kötöttek az uralkodóval. A kormányra jutásért cserében lemondtak a közös hadsereg még oly szerény mértékű magyarosításáról, a gazdasági önállóság erősítéséről, de még az előző kormány visszaéléseiben felelősök megbűntetéséről is. A Ferenc József előtti kapitulációról hallgatni illett, sikerről kellett szónokolni, „elvi álláspontjuk fenntartását” ismételtetni. S ha még reménykedtek is abban, hogy a kormányhatalom birtokában majd csak kiűgyeskedhetnek nemzeti jellegű engedményeket, hát ebben is csalódnuk kellett. Bécsben éppén 1906 után erősödik meg Ferenc Ferdinánd trónörökös befolyása, aki már ko-

rábban is magyargűűlölő, akinek még Tisza István is „szabadalmazott hazaáruló” volt. A trónörökös komor árnyéka ek-kortájt vetűlt rá nemcsak a hazai politikacsinálókra, hanem az egész magyarorságra.

Kűlsőséges magyarkodás

Közben itthon, a nemzeti érzést kielégítendő, tucatjával kezdtek felállítani Kossuth Lajos szobrait. Országos ünnepség keretében hozták haza Rákóczi és bujdosótársainak hamvait (1906), persze mellőzve a tényt, hogy még az egyáltalán nem függetlenségi politikus, Tisza István járta ki ehhez Ferenc József hozzájárulását. S ekkor a Béccsel szembeni tehetetlenség ellensűlyozására erősítették fel végzetesen a kompenzációs nemzetiségi politikát: ha nem lehet nagy nemzeti vívmányokat elérni az ország számára a birodalmon belül, akkor idehaza szilárdítsuk az állam magyar jellegét: az iskolák s a kűlsőségek magyarosításával, a „nemzetiségi izgatók” elleni sajtórendészeti eljárások látványos sűritésével. Látták, ám még sem akarták a maga valójában meglátni a nemzetiségek – az ország népének a fele – tényleges fejlődését, átalakulását. Bánffy ír róla, ám úgy jelzi ezt, mintha az erdélyi románok középosztályosodása, földvásárlása szinte titokban, összeeskűvészerűen folyt volna. Nem így volt, csak a magyar elit, az erdélyi is, hagyományosan elhanyagolta a román tömegeket. Csak a politikum érdekelte, s csak amikor a középbirtokosság földvesztése felgyorsult, akkor vették észre mint nemzeti veszedelmet.

Nem a koalíciós kormányzással kezdődött Magyarország nemzetközi tekintélyvesztése, de ekkor vált jelentőssé. Az 1870–1890-es években hazánk – bár nem sokat beszéltek róla a világban – még a liberalizmus utolsó keleti bástyájának számított, szemben a bismarcki Németországgal, vagy a belpolitikai krízisektől gyötört Ausztriával. A stabilitás szigete volt. Amint a századfordulón látványossá vált a magyar-osztrák politikai csatározás, megingott az egész Monarchia aműgy sem túl nagy tekintélye a világban. Újdonság volt, hogy a Szabadelvű Párt 1905-ben megbukott, hogy parlament-ellenes kormány igazgatta az államot közel egy évig, hogy karhatalmi erő jelenik meg a parlamenti új impozáns épületében.

Rossz hírűnkét keltő nemzeti koalíció, 1906–1910

A koalíció frázisos-pántlikás nacionalizmusa nem volt alkalmas az erősödő nemzetiségi mozgolódások, a szomszédos álszövetségesek, Szerbia és Románia átsugárzásának ellensűlyozására. Sőt! A kormány szinte versengett a végzettel: a horvátokat feldűhítik az ottani vasutak magyarosításának kísérletével; a szerb állatbehozatal korlátozásával megerősítik Szerbia vágyakozását egy adriai kikötő után. A magyar kormány határozott támogatásával megy végbe 1908-ban Bosznia teljes beolvasztása a Monarchiába, ami már a háború szélére sodorja Szerbiával.

Azok a hírhedtté emelkedő publicisták, mint R. W. Seton-Watson vagy Wickham Steed eredetileg nem ellenségként gondoltak Magyarországra, nem egyszerűen a külföldre irányított magyarelles szervezett propaganda fordította

Bánffy Miklós gróf

1873. december 30. Kolozsváron született; apja Bánffy György nagybirtokos, főrendiházi tag, az Országos Központi Hitelszövetkezet elnöke.

1891–1895. Jogot hallgat a kolozsvári és a budapesti egyetemen.

1897. augusztus 29. Röpiratban sürgeti egy erdélyi központi hitelszövetkezet felállítását a kisgazdák megsegítése céljából.

1899. Fogalmazó a fiumei tengerészeti hatóságánál.

1900–1901. A Földművelésügyi Minisztérium berlini szaktudósítója. *Mezei munkás-hiány a német birodalomban* címmel tanulmányt közöl a *Huszasodik Században* (1901).

1901–1904. A tekei (Bihar m.) kerület szabadelvé párti képviselője.

1902. *A külkereskedelmi politika eszközei* címmel szakkönyvet ad ki.

1904. A parlamenti „zsebrendszavazás” után kilép a kormányzópartból, majd ifjabb Andrassy Gyula Alkotmánypártjához csatlakozik.

1906–1910. Kolozsvár megye és Kolozsvár főispánja.

1906. *Naplegenda* címmel drámát ír Kisbán Miklós név alatt, melyet Ady Endre, később Makkai Sándor is melegen méltattak.

1910–1918. Kolozsvár II. kerületének (eleinte pártönkívüli) országgyűlési képviselője.

1912–1913. *Az Erdélyi Lapok* című irodalmi folyóirat főszerkesztője.

1912–1918. A Nemzeti Színház és az Operaház intendánsa.

1913. A Magyar Színház bemutatja az Attila korát idéző *A nagyúr* című drámáját. Novellái jelennek meg Tisza István *Magyar Figyelőjében*.

1914–1915. Katonai szolgálatra vonul be; Munkácson összekötő tiszt a német parancsnokság mellett.

1916–1917. Többször jár diplomáciai jellel megbízatásokkal a Balkánon; az 1916 őszén megalakuló Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet egyik szervezője, az igazgatótanács tagja.

1916. december 30. IV. Károly, az utolsó magyar király koronázásának művészeti rendezője.

1917–1918. Színpadra állítja Bartók Béla *Fából faragott királyfi*, valamint *A kékszállú herceg vára* című zeneművét.

1918. március 21. A Nemzeti Színház bemutatja *Az erősebb* című darabját.

1918. december 31. A Székely Nemzeti Tanács megbízásából nyugat-európai útra indul a magyar érdekek képviselője szándékkal. 1920-ban Angliába is elutazik.

1919–1920. A Magyar Királyság Pártjának egyik elnöke.

1921. április 17.–1922. december 19. Bethlen István kormányának külügyminisztere; közben a nemzeti kisebbségek ügyének tárca nélküli minisztere is.

1921. május. Bánffy kéri Magyarország felvételét a Népszövetségbe.

1921. június. Tárgyalásokat folytat Beneš csehszlovák külügyminiszterrel a részleges határmódosításról és magyar–csehszlovák–osztrák együttműködésről.

1921. október 11–13. A velencei tárgyalásokon olasz közvetítéssel megállapodás születik a burgenlandi kérdésben; népszavazás útján Sopron és szűkebb környéke megmaradhat Magyarországnak részeként.

1921. október 20.–november 6. A második királypuccs idején a kisantant követéinek háborús fenyegetéseit kell elhárítania, egyben IV. Károly kiadatását és a Habsburgok trónfosztását kimondó törvényt képviselnie.

1922. április–május. Az első öszeurópai tanácskozás a világháború után Genovában; Bánffy kisebbségvédelmi elvek betartását szorgalmazza. (Egy karikatúraalbumot adott ki a résztvevőkről.)

1922. M. Nincsic jugoszláv külügyminiszterrel határkorrekciókban állapodott meg Svájcban, ám ehhez a belgrádi kormány nem járult hozzá.

1923–1927. Az Országos Képzőművészeti Tanács elnöke. A középületek művészeti elbírálása is feladataihoz tartozott.

1926. Visszatelepült Erdélybe. Ferdinánd király előtt kötelezettséget vállal arra, hogy tíz évig nem foglalkozik politikával.

1926–1927. Megírja a *Maskara* című vígjátékot és a *Reggeltől estig* című regényt.

1928–1944. Az Erdélyi Szépművés Céh elnöke.

1928. *Az Erdélyi Helikon* főszerkesztője.

1931. *Fortéjos Deák Boldizsár memóriáléja* cím alatt, burkolt formában megírja a saját erdélyi működésével kapcsolatos közéleti viták kritikáját.

1931. február 9. A budapesti Nemzeti Színház bemutatja *Martinovics* című drámáját.

1932. Kiadja az *Emlékeimből* című munkáját.

1934. Megjelenik nagy trilógiájának első kötete, a *Megszámláltattál*, mely az 1904–1906 közötti Erdély világát fogja át.

1934–1935. A Szegedi Szabadtéri Játékokon rendezi Madách *Az ember tragédiáját*.

1937. Megjelenik trilógiájának második kötete: *És híjjával találtattál*.

1939–1940. A román királyi diktatúra rendszerébe illeszthető egyetlen magyar politikai szervezet, a Magyar Népközösség elnöke.

1940. Megjelenik trilógiájának zárókötete: *Darabokra szaggattatol*.

1940–1944. A magyar országgyűlés felsőházának tagja.

1942. *Farkasok* címmel novelláskötetet ad ki.

1943. Kállay Miklós miniszterelnök és Bethlen István megbízásából titkos tárgyalásokat folytat Bukarestben egy közös magyar–román kiugrás előkészítése érdekében.

1944. szeptember. Horthy Miklós kormányzóval és Dálnoki Veres Lajos hadseregparancsnokkal tárgyal, megpróbálván őket a háborúból való kiugrássra rábeszélni.

1944. október 12. Egy német alakulat felgyűjtja Bánffy nagy értékű bonchidai kastélyát, amelyből mára csak romok maradtak.

1946. A kolozsvári *Utunk* munkatársa. – Megjelenik *Bűvös éjszaka* c. elbeszéléskötete. – Bemutatják *Az ostoba Li* c. darabját.

1949. Áttelepül Magyarországra.

1950. június 6. Budapesten hunyt el. Hamvait 1976-ban helyezték el Kolozsváron, a Házsongárdi temetőbeli családi kriptában.

SZ. Z.

Forrás: Bánffy Miklós: Huszonöt év. Bev. Major Zoltán. Bp. 1993.; Takács Péter: Bánffy Miklós világa. Bp. 2006.; Erdélyi Helikon 1943; Protestáns Szemle 1993.

meg őket, hanem a koalíciós rendszer megdöntésére, frázisos nacionalizmusa, az államigazgatásról szerzett kedvezőtlen tapasztalatok. Seton-Watson amolyan korai hágai vizsgálóbíróként járta az országot, tárta a világ felé a valós és felnagyított rendszerhibákat, nemzetiségpolitikai visszéléseket. Nem kevés képmutatással.

Stabilitás és antidemokratizmus, 1910–1914

A koalíciós politizálást csúnyán megbuktatta a nemzet az 1910. évi választásokon. Értékteremtő alkotásai – mert ilyenek is voltak – eltörpültek a „közjogi politikában” elszenvedett kiábrándító kudarcra mögött. Az új korszak jellegadó

politikusa, Tisza azonban még kemény parlamenti harcot kellett vívjon a „függetlenségi ellenzékkel”, s a növekvő demokratikus erővel. Rettegvén attól, hogy a magyar országgyűlés is olyan működésképtelen fórummá válik, mint a bécsi parlament, s felkészülni akarván Ferenc Ferdinánd nagyon is közelgőnek tűnő trónralépésére – vállalja az erőszakot is a „tisztelt Ház” megrendszabályozására. Bánffy Miklós plasztikus képet rajzol a Tisza-puccsról (1912), s az úri ellenzéknek a Royal szállóban berendezkedő, tragikusan groteszk ellenparlamentjéről. A háborús végkifejlet ismeretében persze nem volt nehéz megállapítania, hogy a közjogiaskodó törekvésekkel épp a birodalom, vele a magyar állam fennmaradásának nagy érdekét is kockára tették.

Erdélyi Helikon

A Trianon utáni erdélyi magyarság legrangosabb irodalmi és kritikai folyóirata 1928 és 1944 között jelent meg Kolozsvárt Kisbán Miklós (Bánffy Miklós) főszerkesztő irányítása alatt. Első (felelős) szerkesztője Áprily Lajos volt; 1931-től végig Kós Károly a már jól ismert író-építész, az erdélyi kulturális élet nagy mindenese, Bánffy bensőséges munkatársa. Kiadását az író Kemény János báró marosvécsi kastélyában tartott 1926. évi írói találkozó 28 résztvevője által alapított „*helikoni munkaközösség*” határozta el, ők jelölték ki a főszerkesztőt is. A kiadást az *Erdélyi Szépmíves Céh* tette lehetővé, biztosította a külsejében is szép, szolid megjelenítést.

A folyóirat feladatának a kisebbségi magyar irodalom szervezését tekintette, lapjain minden ismertebb íróval találkozhatott az olvasó, magyarországiakkal is, mint Babits, Kosztolányi, Németh László, s sok fiatal indoklása is kötődik hozzá. Szépirodalom mellett mértékadó képzőművészeti, történeti és kritikai tanulmányokat közölt.

1936 nyarától egy éven át, amikor nyelvpolitikai rendeletek miatt a magyar helynevek, tájnevek használata tilos volt, az *Erdélyi Helikon* a rövidített *Helikon* néven jelent meg, s az

Az a viszonylagos stabilitás, amelyet Tisza teremtett 1912–1913-ban, még viszonylagos csendnek is kevés volt. Magyarország pozíciója a Monarchiában, még inkább Tiszáé persze megerősödött. Valóban ő volt ekkor a „providenciális férfiú”. (Ha az 1905 utáni korszakban Magyarországot sok külföldi

Monarchiát bomlasztó tényezőnek érzekelte, 1914-re inkább a Monarchia vezető nemzetének gondolták, később – Trianonban is – ennek megfelelően osztották rá a felelőséget is.) Az Osztrák–Magyar Monarchia tekintélye viszont már nem volt visszaállítható. A két Balkán-háború „nélküle” ment végbe, a békét nélküle és ellenében kötötték – Bukarestben. Románia és Szerbia lokális nagyhatalmak lettek.

Amikor a világháború kitört, Bánffy Miklós is bevonult a seregbe. Előtte még végigjárta képzeletbeli „dénestornyai” kastélyának minden szobáját, felidézve emlékeit. Arra számított, hogy az orosz ellenség betörhet, rombolhat otthonában. Ez, bár Erdély elveszett, tudjuk, nem következett be. De három évtized múltán, 1944 őszen a német szövetséges felégette a valódi kastélyt: Bonchidát, Erdély legszebb barokk főúri építményét. Egy korszak kétszer ért véget.

Regényíró békepolitikus

Bánffy 1934-től kezdte el megjelentetni hosszú című monumentális trilógiáját, közkeletű nevén *Erdélyi történetet* öt kötetben, a régi Magyarország, mindenekelőtt a hagyományos Erdély világháború előtti előkelő társadalmának máig leg-

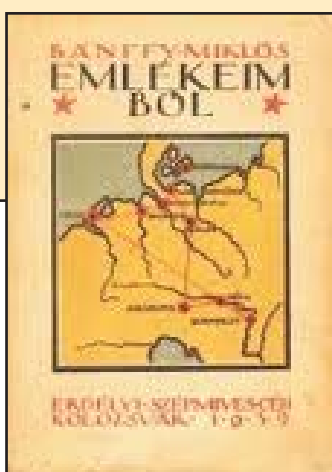
Erdélyi Szépmíves Céh nevét is Szépmíves Céhre egyszerűsítették.

SZ. Z.

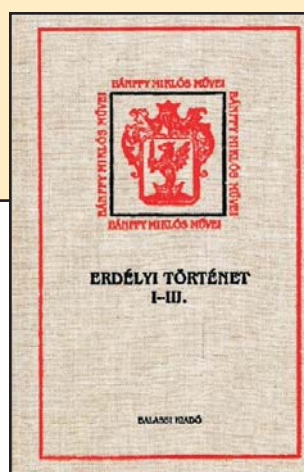
Az Erdélyi Szépmíves Céh

Hat erdélyi író (Kós Károly, Ligeti Ernő, Kádár Imre, Nyíró József, Paál Árpád, Zágoni István) 1924-ben létesítette Kolozsvárt ezt az irodalmi könyvkiadói vállalatot bankkölcsönből, egy kultúrapártoló polgár anyagi támogatásával. Betéti társaságként működött, írók is voltak a részvényesek között, s számoltak minden náluk publikáló szerző anyagi bevonásával. A szellemi háttérrel a „helikoni munkaközösség” adta. A könyvsorozat tervét Kós készítette, az első száz példányt luxuskivitelben, a többit olcsó, fűzött változatban adták ki. 1930-tól három budapesti kiadó is árulta kiadványaikat, ami az új erdélyi irodalom magyarországi megismertetését szolgálta – egyben kiegészítő bevételt biztosított a vállalkozásnak. Fennállása alatt, 1944-ig 14 sorozatban 166 művet adott ki az Erdélyi Szépmíves Céh. 1928-tól kiadója volt az *Erdélyi Helikon* című folyóiratnak.

SZ. Z.

Bánffy Miklós: Emlékeimből. Kolozsvár, 1932

Bánffy Miklós: Erdélyi trilógia

jobb irodalmi-történelmi rajzát. Valójában erdélyi szempontú magyar történetet írt.

A trilógia 1904-ben indul. Ekkor kezd repedezni a felszíne annak a békevilágnak, amelyre oly szívesen emlékezünk, s joggal, egy évszázad óta. Bánffy is ez idő tájt kezdi igazi közéleti pályáját, hogy aztán három évti-

zed múlva háborúval, összeomlással, külügyminiszterséggel, színdarabokkal, könyvekkel is a háta mögött, 1926-ban Erdélybe hazatérve – visszatérjen regényében a századelőhöz. Hogy megadja a világháborúig vezető kor kritikai rajzát; elsősorban az övéinek, a főúri elitnek a realista ábrázolását.

Bánffy Miklós gróf nem szakadt el tüntetően a mágnásosztálytól, ám politikai, még inkább írói munkássága a válófélben töprengők mentalitását idézi. Külügyminisztersége után – noha barátja volt Bethlen Istvánnak – már nem ragaszkodik politikai szerepléshez, írói céljai a fontosabbak. 1926-ban úgy települ vissza Erdélybe, hogy egy évtizedre lemond a politizálásról. Hazatérését az erdélyi vezető arisztokraták gyanakvással fogadják, pártpolitikusok keresik „titkos” szándékait, valamilyen, az erdélyiek feje fölött kötendő Budapest–Bukarest-paktumot. (A kolozsvári pletykavilágban még azt is emlegetik a háta mögött, hogy az ő ősei hozták be a románokat a 14. században...) Igazán otthon az irodalom, a kultúraszervezés világában érezhette magát. Az Erdélyi Szépmíves Céh, az Erdélyi Helikon vezéralakja, máig nem eléggé megbecsült működtetője. Főnemesi nevén szinte sosem írt: a kultúra világában Kisbán Miklósnak mondta magát.

Az *Erdélyi történet* azonban már saját neve alatt jelent meg. A kritikusok egyetértének abban, hogy páratlanul izgalmas és pontos, részletes körképet ad az 1914 előtti, a történelmi magyar állam utolsó elitjének életéről, egyéni és kollektív viselkedési formákról, mindennapjaik világáról. („Tárgyilagosságában forradalmi” – írták róla 1943-ban.) Kulcsregény! Szociográfiai hitelességű körkép a legnagyobb (felvidéki) főuraktól az elszegényedő (erdélyi) mágnásokig. Kastélyaik berendezésétől, ízlésüktől rögeszméikig és hóbortokig, értékes vagy érdekes múltjuktól, emelkedettségben, távlatos gondolkodásban szűkölködő jelenükig, nem hasznosuló műveltségükig. Polgárosulni kéne, mint a szászoknak – mondatja hősével. Ám ez kevesüknek sikerült; s ha gazdaságilag többek meg is állták helyüket, archaikus nagyúri mentalitásuk maradt meghatározó. A kívülről közéjük igyekvők pedig hozzájuk próbáltak igazodni. A még mindig erősen zárt, de mégis széles világukban a falkavadászatok, lóversenyek, táncmulatságok, végtelen vacsorák, kártyacsaták, a politikától is megérintett pesti szalon- és kaszinóélet túl fontos részét teszik ki életüknek. A precíz jellemrajzokkal, szerelmekkel, intrikákkal, politikummá váló párbajokkal dúszított leírásokkal, a sűrűsödő egyéni tragédiákkal Bánffy kiteljesíti a felső tízezer tablóját, az elit bomlásának – történelmi agóniájának – körképét. Még az egy-két kiemelkedő egyéniség sem igazi nagyság. Az évtized politikai fejleményeit szakszerűen leíró számos betéttel együtt – ami akár külön füzet is lehetne mai olvasóknak – előttünk áll egy funkcióját már betölteni, újítani képtelen réteg,

melynek egy része erkölcsileg is gyenge. A reformok nem is érdeklik. Történelmi szerepe még nem, de küldetése már befejeződött. Bánffy szerint sem folytatója a 48-as, 67-es nemzedék örökségének. „Lassacsán csupa fikció lép a valóságok helyébe, önámítás és nagyzolás. Mindenki bűnös ebben, a magyar társadalom minden vezető rétege.”

Közben a külvilág veszedelmesen megváltozik, önmagában is működőképessé növekszik fel a hazai román társadalom.

Bánffy ítélete szigorúbb, mint egy osztályharcos kritika. Azért is, mert „belülről jön”, mert nem gyűlölettel, hanem mély emberi részvétellel és szégyenérzettel elegyített megvetéssel ábrázol. 1914: „Maga előtt látja a főrangúakat, akik vezéri szerepre tartván igényt, már sutba dobják európai látókörüket, vagyoni és erkölcsi súlyukkal igazolva mind azt a maszlagot, melyben legtöbbje valóban nem is hisz, de ami az ő zsírójukkal mind jobban megmérgezi a politikai életet. Maga előtt látja, mintha már a síron túlról tekintene vissza. Most elpusztul ez az ország és vele ez a nemzedék.” ... Búcsú ez szélesebb osztályától. „Meggyónt helyette” – írták Bánffy 70. születésnapján. S búcsú egyben a „hosszú 19. századtól”. A nemzeti-konzervatív gondolkodásvonalat színvonalas számvetése.

Közel húsz év kellett, hogy Bánffy és regénye Erdélyben egyetemi tankönyvfejezet legyen, közel harminc, hogy egy ottani 10. osztályos középiskolai tankönyvbe is bekerüljön. Fél évszázad után világnyelvekre fordítják az *Erdélyi történetet*. S románra is.

SZÁSZ ZOLTÁN

Egy román kormányfő a Bánffy-műről

Alexandru Vaida-Voevod – a magyar képviselőház Vajda Sándora – kritikus időkben (1919–20, 1932–33) többször volt Nagy-Románia miniszterelnöke. Eredetileg még Ferenc Ferdinánd trónörökös bizalmasa, a régi Erdély talán legtehetségesebb román politikusa, idővel aztán a szélsőjobb: a Vasgárdát manipuláló machiavellista pártfogója. A közéletben keményen magyarellenes. 1945 után, nagyszombati háziőrzetében olvasta az *Erdélyi történet* öt kötetét. Ahogy visszaemlékezésében írja: vonakodva vette kézbe, más olvasmány híján, inkább kényszerből, semmint érdeklődésből. II. Károly diktatúrája idején Vaida volt a király megbízottja, hogy „rendezze a kisebbségi kérdést”, ő irányította a megbeszéléseket a kisebbségek általa kiválasztott vezetőivel, a magyarok közül elsősorban Bánffy Miklóssal. Meghittebb kapcsolatba kerültek. „Tudtam, hogy van irodalmi tevékenysége, azonban a magyar írókkal szembeni előítéletem miatt egyáltalán nem beszélünk egymással irodalmi kérdésekről. Gondoltam, tapintatlanság lenne egy magyar gróffal diskurálni az ő bizonyára értéktelen irodalmi próbálkozásairól.”

Most, 1944 után „mekkora revelációt nyújtott ez az olvasmány!” Vaida hat oldalon át elemzi a művet, szereplőit, Bánffy balzac-i realizmusát, nemes természet- és emberszeretetét, az érzelmi konfliktusok tökéletes árnyalását, a sorsszerűségek megjelenítését. Valamilyen formában mind politikumot hordoznak számára a mellékszereplők is (az örmény ügyvéd, a hozományvadász osztrák tiszt, a neofita bankár, a parazita magyar jegyző, vagy a trónörökös cseh embere, s a ravasz román parlamenti képviselő, aki lenézően ironizál a

magyar frázisos hazafiságról; másrészt a szimpatikusabbak: az elbukó székely feltalálótól a tüzes szemű tüdőbeteg ifjú román sovinizta agitátorig). „Nincs egyetlen személyiség az egész műben, aki ne valós, jellegzetes erdélyi alakot adna vissza.” Ráérez az erdélyi és magyarországi magyarok sajátos ellentétére: „ugyanaz a jelenség, mint az erdélyi és bánági, vagy az erdélyi és regáti románok között”.

„Őszinte sajnálattal fejeztem be az olvasást – írja visszaemlékezésében. – Hiszen a téma kidolgozásában az 1890 és 1918 közötti korszak társadalmi mozzanatait és a politikátörténet összefonódnak, harmonikusan kiegészítik egymást. Nekem pedig ezen évtizedek életteli megjelenítése azon nemzeti politikai harcok újraátélését jelentette, amelyekben életem legjobb éveiben erőteljesen részt vettem [...] Olvasva újraélem a politikai küzdelmekről hányatott időket, emlékezetemben felidéztem mindazon reflexióimat, intrikákat, akciókat, melyeket a magyar oligarchia ellen intéztem, akár a végtelen számú szervező propagandagyűléseket a román falvakban [...] működésemet a budapesti képviselőházban, vagy Bécsben [...] és Ferenc Ferdinándnál a Belvedereben stb. stb.” A könyvet továbbadta rangos román értelmiségi barátainak – ők még tudtak magyarul. Majd másodszer is elolvasta, aztán fél év múlva újból. „Mind jobban meggyőződtem arról, hogy egyetlen jövődöbéli történésznek sem sikerül majd olyan hitelesen, plasztikusan és intuitívan visszaadni Magyarország összeroppanásának okait, mint ahogy az Bánffy grófnak megadatott, hogy felmutassa nekünk regényében.”

SZ. Z.